

עיונים לפרשת דברים עפ"י הרמב"ם

מרכז מורשת הרמב"ם רח' התנאים 6 טבריה, משרדי המרכז רח' יוחנן בן זכאי 6 טבריה טלפקס 04-6790632
לשאלות, הערות והארות info@harambam.org.il

לעילוי נשמת אסתר בת רחמה

שורש האבלות - חורבן של החורבן - "ציון שדה תחרש" הושע וייסינגר

מהו הצער בכך שנחרש ההיכל וסביבותיו לאחר שכבר חרב המקום כולו, וכבר כילה הקב"ה חמתו על עצים ואבנים? ננסה להעמיק, ולהבין מה מיוחד באבל התמוה על חרישה זו. כמו כן, יש לדייק בדברי הרמב"ם, מה כוונתו במילים "לקיים מה שנאמר וכו'"? מדוע בשאר המאורעות לא הביא הרמב"ם את הציטוט מהנביא? כמו כן, הביטוי "לקיים" הוא ייחודי בדבריו דווקא לצרה החמישית - מדוע השתמש בו?

נראה ששורש הדבר בנוי על ההבנה של מהי אבלות ירושלים. הגמרא (תענית ל, ב) כותבת: "כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה", וכבר תמה החתם סופר (דרשות ח"ג, פד): הרי הלשון אינו "יזכה ויראה" בעתיד, אלא "זוכה רואה בשמחתה" בהווה - איך אפשר לראות בשמחתה בהווה? האם בשועלים המהלכים ובאש היוצאת מבית קודשי הקדשים - אנו רואים את שמחת ירושלים? שאלה זו מזכירה את הגמרא המפורסמת בסוף מסכת מכות (כב, ב), אודות התנאים שעמדו בהר הצופים, וראו שועלים יוצאים מבית קודשי הקודשים. הם קרעו בגדיהם ובכו, ולעומתם עמד רבי עקיבא וצחק. לשאלתם הוא נימק את צחוקו בכך: "עכשיו שנתקיימה נבואתו של אוריה ('ציון שדה תחרש') בידוע שנבואתו של זכריה ('עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלים') מתקיימת". כלומר, מה שרואים כעת בעיניים מהווה סימן לבאות.

תשעה באב מוגדר בנביא כמועד (איכה א, טו): "קָרָא עָלַי מוֹעֵד לְשֹׁבֵר בַּחֲזָרָי, ועל-פי ההלכה לא אומרים בו תחנון (שו"ע תקנ"ט, ד). הסיבה לכך, כפי שמופיע באחרונים¹, היא על-שם העתיד - מיום זה תתחיל הגאולה. מבאר החתם-סופר את עומק העניין, וכותב (תורת משה): "מריש תמהתי על מה שאין אומרים תחנון בתשעה באב[...]" וכך מחדד החתם-סופר: המועד בתשעה באב הוא לא רק על-שם העתיד - המועד הוא גם על ההווה. החתם-סופר מחדש שיש משמעות לאבלות עצמה - עצם זה שעדיין לא נשכח זכר בית המקדש מאיתנו,

בכל שנה, כשמתקרבים ימי האבלות של בין המצרים, אני יושב ומתבונן בסיפורי החורבן, בתלאות עמנו לאורך ההיסטוריה, וחושב לעצמי איפה הם ואיפה אנחנו. אני מנסה לחשוב על הצרות והקשיים ועל השכינה שהסתלקה והמחיצה שהושמה ביננו לבין יתברך, על צער השכינה ועל חיסרון המקדש. השנה עיינתי בדברי הרמב"ם המוכרים, ודבריו העלו בעיניי פליאה. וכך כותב הרמב"ם (תעניות ה, א-ג):

יש שם ימים שכל ישראל מתענים בהם מפני הצרות שאירעו בהן כדי לעורר הלבבות לפתוח דרכי התשובה ויהיה זה זכרון למעשינו הרעים ומעשה אבותינו שהיה כמעשינו עתה עד שגרם להם ולנו אותן הצרות. שבזכרון דברים אלו נשוב להיטיב שנאמר והתודו את עונם ואת עון אבותם וגו' [...].

וממשיך הרמב"ם ומונה מה ארע ביום קשה זה:

ותשעה באב חמשה דברים אירעו בו. נגזר על ישראל במדבר שלא יכנסו לארץ. (2-1) **וחרב הבית בראשונה ובשנייה.** (3) **ונלכדה עיר גדולה וביתר שמה** והיו בה אלפים ורבבות מישראל והיה להם מלך גדול ודמו כל ישראל וגדולי החכמים שהוא מלך המשיח. (4) **ונפל ביד הרומיים ונהרגו כולם** והיתה צרה גדולה כמו חורבן בית המקדש. (5) **ובו ביום המוכן לפורענות חרש טורונסרופוס הרשע את ההיכל ואת סביביו לקיים מה שנאמר ציון שדה תחרש.**

בעיון בלשונו המיוחדת של הרמב"ם, אנו רואים הבחנה בין ארבע הצרות הראשונות לבין הצרה החמישית, "וביום המוכן לפורענות, חרש...". ויש לבחון: מהי הסיבה לחלוקה זו? מהי הייחודיות של פורענות זו? יתרה מזאת, בארבע הראשונות (על בסיס המשנה במסכת תענית), מובן לכול מהו יסוד הצער והאבלות שמתלווה אליהן, ועל מה בדיוק אנו אבלים. אולם

מובטחים בהשם יתברך שעוד יתהפכו הימים האלה למועדים ושמחה וימים טובים.

1. ערוך השולחן, סי' תקנ"ב, סעיף יד: "אין אומרים תחנון במנחה בערב ט' באב משום דאקרי מועד[...]. וגם בתשעה באב עצמו כן, והעניין הוא לסימן כי אנו

והציפייה התמידית לבניית המקדש - הוא שורש הגאולה. שהרי בדרך הטבע מצווה על המת שישתכח מהלב, וכך קורה אצל אומות רבות אחרי צרות וקשיים ומלחמות - עם השנים הכול נשכח². אבל אנחנו עדיין יושבים ומצפים לבניין הבית, "כל המתאבל על ירושלים, זוכה ורואה בנחמתה"³, וזו עצמה הנחמה - שלא שכחנו, ואנו מצפים לבניין הבית ולגאולתנו השלמה (ראה עוד בישועת יעקב, או"ח קסח, סק"ב).

זהו עומק משמעות דברי הרמב"ם שאותם ציטטנו בתחילת דברינו. חרישת מקום החורבן משמעותה "להחריב את החורבן". אם אנו חורשים את החורבן, כלומר שוכחים את הצער והאבלות על החורבן, זה עצמו צער גדול. אולם כל עוד ישנו זכר, כשיש מה שמעורר את האבלות ותחושת הצער והחורבן - זו נחמתנו הגדולה.

כעין זה אומרת המשנה במגילה (כח, א) "בית הכנסת שחרב, כשהם שוממים, עלו בו עשבים לא יתלוש מפני עגמת נפש". ופירש רש"י (שם): "כדי שתהיה עגמת הנפש לרואיהן ושיזכרו את ימי בניינו ואת שהיו רגילין להתאסף שם ויבקשו רחמים ויחזרו לקדמותם". כלומר, יש חשיבות לזכור ולהזכיר את הצער והאבלות, ומזה תצמח הישועה - כמו שמשאירים,

2. וידוע ומוכר הסיפור על נפוליאון, שעבר לביל תשעה באב ליד בית כנסת בצרפת, ושמע קולות בכי. כשישאל בתדהמה מדוע בוכים היהודים, מה האסון שקרה להם - נענה כי היום תשעה באב, ובוכים הם על חורבן בית המקדש שהיה להם לפני אלף ושמונה מאות שנה. אמר נפוליאון: אומה שמסוגלת לשאת

למשל, ריבוע של אמה על אמה לא מסויד בפתח הבית, כאות לאבלות.

זהו הדגש בדברי הרמב"ם, "לקיים ציון שדה תחרש": זוהי לא גזרה כיתר הגזרות המובאות בדבריו, אלא יש כאן חורבן אחר, עמוק ומשמעותי הרבה יותר. **חורבן של החורבן**, כאשר אין כבר צער, כאשר המציאות הזו נהיית נחית בעינינו - אין תקווה. אולם כל עוד אנו אבלים על ירושלים - יש תקווה, ויש סיכוי לגאולה. ולכן, עצם האבלות בימים אלה הופך אותם ליום-טוב בעבורנו, והם עצמם הסימן והסיבה לגאולה ולבניין המקדש בקרוב. כדברי הירושלמי (ברכות פ"ב, ה"ד), שמשיח נולד בתשעה באב - מתוך החושך בוקעת אורה גדולה. המתאבל זוכה ורואה בנחמתה, זוכה בהווה, כי זוהי תחילת הגאולה.

וכך מסיים בעל הכוזרי בסוף ספרו: "כִּי יְרוּשָׁלַיִם אָמְנָם תִּבְנֶה פְּטִיכָסְפוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָהּ תִּכְלִית הַפֶּסֶף עַד שְׁיִחְוֶנְנֵי אֲבָנֶיהָ וְעִפְרָה". רק במצב הזה אפשר לבנות את ירושלים, כשזוכרים ומזכירים וכוספים לה, תמיד.

יהי רצון שנזכה לכסוף לירושלים ולמקדש, ואף לבנותם במהרה.

את כאבה על ליבה במשך מאות שנים, סימן כי תקוותם לא נכזבה, יש תקווה בעבורם ובוודאי ייבנה להם המקדש מחדש.
3. תענית ל, א.

עינים במשנה תורה - הרב שלמה בן רחמים הנחמה בברכת המזון

לומר זאת.

אולם בספר בן ידיד³ כתב שאף לדעת הרמב"ם והרמב"ן יש חיוב להזכיר שלוש עניינים בברכת המזון, שהם על המזון, על הארץ ובניין ירושלים, כמבואר בגמרא שלמדה זאת מהפסוקים - אלא שכונת הרמב"ם והרמב"ן היא שנוסח הברכות המדויק הוא מתקנת הנביאים.

לשיטת הרמב"ם, נוסח הברכה השלישית (ברכת בניין ירושלים) הוא⁴: "פותח בה רחם יי' אלהינו עלינו ועל ישראל[...]. או נחמנו יי' אלהינו בירושלים עירך וחותרם בה בונה ירושלים או מנחם עמו ישראל בבנין ירושלים".

כלומר, יש שני אופנים לפתוח בברכה זו: או ב'רחם' או ב'נחמנו', ולכן זוכה ברכה זו לשם 'נחמה', וכלשון הרמב"ם⁵: "ולפיכך נקראת ברכה זו **נחמה**".

הרמב"ם מסיים הלכה זו במילים: "כל מי שלא אמר מלכות בית דוד בברכה זו לא יצא ידי חובתו, מפני שהיא ענין הברכה, **שאינ נחמה גמורה אלא בחזרת מלכות בית דוד**".

כתב הרמב"ם¹: "סדר ברכת המזון כך היא: ראשונה ברכת הזן, שנייה ברכת הארץ, שלישית בונה ירושלים, רביעית הטוב והמטיב, ברכה ראשונה משה רבינו **תקנה**, שנייה **תיקן** יהושע, שלישית **תיקן** דוד ושלמה בנו, רביעית חכמי משנה **תקנוה**".

מלשון הרמב"ם משמע שסדר ברכת המזון ולשון הברכות הם מדרבנו, ורק עיקר החיוב של הברכה הוא מן התורה, שהרי כתב שכל הברכות - תקנות מאוחרות הן, ואף השווה אותן עם ברכה רביעית, שחיובה מדרבנו.

כך היא גם דעת הרמב"ן, שכתב²: "שאינ מטבע לברכת המזון מן התורה אבל נצטוינו מן התורה לברך אחר אכילתנו כל אחד כפי דעתו[...]. ובאו הנביאים ותיקנו לנו נוסח מתוקן הלשון וצח המליצה[...]. והלשון כפי הזמנים יאמר".

כלומר, מן התורה אין נוסח מחייב לברכת המזון, אלא חיוב כללי להודות על המזון, אך הנביאים תיקנו את הברכות לפי העניינים הנצרכים בכל דור. דוגמה בולטת לכך שנוסח הברכות נקבע לפי צרכי הדור היא מה שאנו מבקשים כעת על מלכות בית דוד שתשוב - הרי ברור שבזמן דוד המלך, שבו נתקן נוסח הברכה, לא היה צריך

4. משנה תורה, שם, הלכה ד.
5. שם.

1. ברכות, פרק ב, הלכה א.
2. ספר המצוות, שורש א, מובא בכסף משנה, על ההלכה הנ"ל במשנה תורה.
3. על המשנה תורה, שם.